

UNIVERSITY
OF TAMPERE

This document has been downloaded from
TamPub – The Institutional Repository of University of Tampere

Publisher's version

The permanent address of the publication is
<http://urn.fi/URN:NBN:fi:uta-201311211627>

Author(s):	Niemi, Juhani
Title:	Tekijät ja lukijat muuttuvilla markkinoilla
Main work:	Kirjan matka tekijöiltä lukijoille : Puheenvuoroja kotimaisen kaunokirjallisuuden luomisen ja lukemisen ehdoista 2000-luvulla
Editor(s):	Hypén, Tarja-Liisa
Year:	2007
Pages:	13-24
ISBN:	978-951-44-7059-2
Publisher:	Tampere University Press
Discipline:	Literature studies
Item Type:	Article in Compiled Work
Language:	fi
URN:	URN:NBN:fi:uta-201311211627

All material supplied via TamPub is protected by copyright and other intellectual property rights, and duplication or sale of all part of any of the repository collections is not permitted, except that material may be duplicated by you for your research use or educational purposes in electronic or print form. You must obtain permission for any other use. Electronic or print copies may not be offered, whether for sale or otherwise to anyone who is not an authorized user.

TEKIJÄT JA LUKIJAT MUUTTUVILLA MARKKINOILLA

Juhani Niemi

Kirjailijan asema muutoksessa

Kirjailijan ammatti on professionaalistunut suhteellisen hitaasti 1800-luvulta lähtien. Ammatin itsenäistymiseen ovat vaikuttaneet kasvava apurahoitus ja ennen kaikkea monimuotoistunut media, josta on tullut kirjailijan keskeinen tukipiste ja työnantaja. Kun uudet viestintävälineet ovat lähteneet kilpailemaan kirjan kanssa, ne ovat yleensä tarjonneet uusia ilmaisumahdollisuuksia ja näyttäytymisen paikkoja ammattikirjailijoille. Yksi ensimmäisistä kirjailijan roolin ulokkeista oli sanomalehtikirjailija; sen jälkeen ovat tulleet elokuvalle, radiolle ja televisiolle erikoistuneet tekijät. Joissakin tapauksissa yksittäisellä kirjoittajalla on vahvimmillaan ollut koko mediakenttä hallussaan, kuten esimerkiksi Paavo Haavikolla Suomessa 1900-luvun lopulla. Silti tällainen kirjailija on voinut säilyttää perinteisen roolinsa ”käsiyöläisenä”, joka raapustaa sanoja saatavilla olevalle paperille.

Keskeisesti kirjailijan ammatin professionaalistumiseen on vaikuttanut yleinen urbaanistuminen ja koulutuksen kasvu. Tyypillinen kirjailija 2000-luvun alun länsimaisessa yhteiskunnassa on luovaan työhön kiinnittyessään suorittanut keskimääräistä enemmän tutkintoja ja hankkinut kokemusta monista muista ammateista. Samalla kirjailijoiden debytointi-ikä on viime vuosikymmeninä kasvanut.¹

¹ Kirjailijakunnan urbaanistumisesta kertoo, että Pekka Tarkan *Suomalaisten nykykirjailijoiden* uusimpaan laitokseen (2000) kelpuutetuista 100 kirjailijasta maaseudulla asui vain joka seitsemäs; helsinkiläisiä joukossa oli peräti 44. Koulutustason korkeutta todistaa se, että neljännes tekijöistä oli suorittanut vähintään filosofian kandidaatin tasoisen tutkinnon ja toisen asteen koulutus pohja oli yhdeksällä kymmenestä. Kirjailijaksi tulemistä koulutuksen kautta osoittaa myös esikoiskirjailija-aineisto, jota Taija Tuominen (1998) on tutkinut.

Tarja-Liisa Hypénin (2002) tapaan suomalaisessa traditiossa voidaan erotella kaksi kirjailijatyyppeä, jotka ovat historiallisesti muodostuneet mallesi. Kansallisen identiteetin näkökulmasta tärkeäksi 1800-luvulta lähtien on koettu ammattikuva, jota Hypén nimittää *kirjailijameedioksi*. Tällainen kirjailijatyyppe vastaa romanttisen taiteilijamyytin neroa tai näkijää ja kiteyttää tuotannossaan yhteisiä, kansallisesti merkittäviä kokemuksia. Toinen kirjailijan mallityyppi Hypénin luokittelussa on 1900-luvun loppupuolella yleistynyt *mediakirjailija*. Mediakirjailijan esiasteena on kirjallisuussosiologiassa puhuttu *markkinakirjailijasta*². Kirjailijatyypin syntyä Suomessa on vaikea tarkkaan ajoittaa. Suurin linjoin kirjamarkkinoiden muutos 1900-luvun aikana on tehnyt kirjailijoista entistä enemmän ulkoaohjautuvia ja julkisuudesta riippuvaisia. Olennainen käänne kirjailijan muuttumisessa tuotemerkiksi lieene tapahtunut 1970-luvulla, kun kustannustoiminnassa siirryttiin tulosohjaukseen ja kirjojen määrähintajärjestelmä purkautui.

Tämän päivän kirjailija hyödyntää rooleja ja leikkii niillä kätkeytyessään tekstinsä taakse pseudonyymillä tai anonyymillä (Niemi 2000). Usein piilotella on paradoksaalinen tarkoitus tulla näkyvämmäksi: tällaisesta motivaatiosta käsin esimerkiksi Rosa Liksomien mediakäyttäytyminen on tulkittavissa. Nimenomaan viestintävälineiden vaikutuksesta omaelämäkerrallisuus kirjailijan materiaalina on kasvanut merkitykseltään, samalla kun yksityisen ja julkisen, faktan ja fiktion suhde on hämärtynt. Faktan ja fiktion rajojen tutkimisesta on kehittynyt yksi medialeikin muoto Jari Tervon ja Tommy Tabermannin tähdittämässä *Uutisvuoto*-formaattissa.

Kehitys pitkällä tähtäyksellä voi johtaa siihen, että myös kirjallisuuden kanonisoituminen perustuu tähtikulttiin. Median lemmikiksi ryhtynyt Tommy Tabermann käyttää tietoisesti mediaa ja internetiä imagoinsa markkinointiin ja luottaa siihen, että viime kädessä lukijat kanonisovat hänet (ks. Ala-Korpela 1.3.2003). Kirjallisuudentutkimus on pyrkinyt erottelemaan erilaisiksi tekijöiksi 1) ne kirjailijat *joita* luetaan ja 2) ne *joista* luetaan (Moran 2000). Jos edelliseen ryhmään luokiteltu jännityskirjailija Stephen King

² Markkinakirjailijan voi nähdä nousseen esiin tilanteessa, jossa traditionaaliset messenaattisuhteet luovan työn aineellisenä perustana ovat purkautuneet. Markkinakirjailijan rinnalle modernissa kirjallisuusinstituutiassa on tullut stipendeillä elävä kirjailija. Termeistä ja kirjailijatyypeistä ks. Svedjedal 1996.

palkitaan kansallisella palkinnolla ”kirjallisuuden kentän rikastamisesta” (ks. Ervamaa 18.9.2003), sitä voi pitää kaupallistumisesta johtuvana työtapaturmana. Kingiä ei yleensä liitetä kirjallisen eliitin makukaanoniin. ”Kirjailijat joista luetaan” ovat pääsääntöisesti kriitikoiden ja kirjallisuushistorioitsijoiden hyväksymiä tekijöitä, joitten myyntimenestys saattaa jäädä heikonlaiseksi. Parhaimmillaan nämä kategoriat voivat yhdistyä: Kari Hottakaisen tapainen viestintävälineissäkin näkyvä tähtikirjailija on kirjoillaan saavuttanut suuria myyntilukuja ja on samalla eliitin arvostama tekijä.

Kaupallistumisen tendenssi näkyy kasvavana myös Suomessa ja se ilmenee muun muassa Finlandia-palkinnon historiassa. Palkinto syntyi eliitin ehdoilla, mutta sen suuren julkisuusarvon myötä instituutio on ryhtynyt tuottamaan medially ja markkinayhteiskunnalle myönteisiä valintoja. Alusta lähtien Finlandia-palkinnon lanseeraamisessa käytettiin hyväksi tiedotusvälineiden, erityisesti television kiinnostusta kilpailuttamiseen. Kun alkuvuosien tunnustukset menivät säännöllisesti pienlevikkiselle kirjallisuudelle, Kirjasäätiön taustavoimat muuttivat 1990-luvun alussa sääntöjä ja monopolisoivat palkinnon vain romaaneille. (Ks. Niemi 2003; Papinniemi 2002.) Vielä 1960- ja 1970-luvulla runoilijat saattoivat toimia kansakunnan äänitorvina ja suunnannäyttäjinä. 2000-luvulla romaanikirjailijat ovat median ykkössuosikkeja ja juuri heidän elämänsä ja tuotantonsa kytkökset levitetään auki populaarijulkisuudessa.

Markkinoiden jatkuva kasvu

Kirjamarkkinat Suomessa ovat kehittyneet 1900-luvulla nousujohteisesti. Kulttuurin kulutukselle ei ole näyttänyt löytyvän luonnollisia rajoja. Pääkustantajien – WSOY:n ja Otavan – asema vakiintui itsenäisen Suomen alkuvuosikymmeninä erityisesti oppikirjamarkkinoiden myötä. 1900-luvun alussa maassa julkaistiin suomenkielistä kirjallisuutta nelisensataa nimikettä vuodessa. Suomen itsenäistyessä määrä oli kasvanut kaksinkertaiseksi. Vuodesta 1937 lähtien on systemaattisesti tehty vertailukelpoisia tilastoja kaikesta maassa ilmestyneestä kirjallisuudesta. Silloin nimikkeitä laskettiin 1337. Kasvu jatkui tasaisena aina 1970-luvulle saakka. Volyymit alkoivat hyppäyksittäin nousta 1980- ja 1990-luvulla.

Suomalaisen kirjan 500-vuotisjuhlavuonna 1988 ylitettiin ensimmäisen kerran 10 000 nimikkeen raja. Vuotuiset tittelimäärät ovat sen jälkeen pysytelleet tuon rajan yläpuolella läpi koko 1990-luvun ja 2000-luvullakin. Vuonna 2005 Suomessa julkaistiin yhteensä 13 667 kirjanimikettä (Helsingin yliopiston kirjaston vapaakappaleosaston tilastot). Unescon tilastojen perusteella on laskettu (Stockmann ym. 2000), että Suomessa on 1990-luvulla julkaistu Islannin jälkeen eniten kirjallisuutta asukasta kohti.

Tosin kirjanimikkeiden ja kokonaisvolyymien kasvu on ollut 1970-luvulta lähtien melkein kokonaan tietokirjallisuuden ansiota. Kaunokirjallisuuden titteleiden suhteellinen määrä on kuitenkin 1990- ja 2000-luvulla pysynyt suunnilleen samana, noin kuudenneksen tuntumassa. Vuonna 2005 tietokirjallisuutta julkaistiin 11 248 nimikettä ja kaunokirjallisuutta 2 419 nimikettä (17,7 % kaikista titteleistä).

Kauno- ja tietokirjallisuutta on vaikea käsitellä yhtenäisenä kokonaisuutena. Niiden kustantamisen motivaatio, kritiikki ja kirjoittajakunnan rakenne ovat hyvin erilaisia. Silti kaunokirjallisuus on edelleen kaikkein näkyvimmin esillä mediajulkisuudessa: sanomalehtien kulttuuripalstoilla uhrataan sille eniten tilaa perinteiseen tapaan. Fiktiivisen kirjallisuuden keskipainokset ovat pienentyneet, mutta parhaimmillaan – kuten Kari Hottakaisen tai Ilkka Remeksen tapauksissa – kaunokirjallisuus pääsee yhä sadantuhannen kappaleen levikkeihin.

Julkaistaanko kirjoja liikaa?

Jos kirjoja levitetään viiden miljoonan ihmisen markkinoille yhden vuoden aikana yli kymmenen tuhatta nimikettä, löytyykö kaikille teoksille käyttäjiä? Ruotsalainen kustantaja Per I. Gedin on pamflettinsa *Litteraturen i verkligheten* toisessa painoksessa (1997) julkaissut mielenkiintoisen kuvion kirjatutannon kasvusta läntisessä Euroopassa. Vaikka väestönkasvu eliminoidaan, havaitaan, että toisen maailmansodan jälkeen tittelit ovat nousseet moninkertaisiksi. Kaikkein nopeinta kasvu on ollut Pohjoismaissa ja Isossa Britanniassa. Jyrkin käyrä ylöspäin piirtyy suomalaisen kirjallisuuden tuotannosta.

Jos kirjojen tarjonta tietylle yleisölle kolminkertaistuu, kuten Suomessa tapahtui kolmessa vuosikymmenessä, kuka enää hallitsee sitä? Kulttuurin markkinoilla on tullut tavaksi puhua ns. ylijäämätuotannosta, ”kirjavuorista”. ”Onko taidetta liikaa?” Jaan Kaplinski (1996) kyseli eräässä artikkelissaan, jossa hän pohti länsimaisen taidetarjonnan kehityspiirteitä. Kaplinskin mukaan taidetta ei pitäisi tukea urakkatyön vaan lahjakkuuden perusteella. Liikatuotteliaisuuden estämiseksi Kaplinskin mallissa taiteilija saisi korvausta samoilla kriteereillä kuin maanviljelijä jättäessään osan pelloista kesannolle.

Kun markkinat ovat titteliä perusteella kasvaneet, nettomääräinen kirjojen kysyntä ei ole suinkaan seurannut perässä. 1980-luvulta lähtien ainakin Suomen kustannusyhdistyksen jäsenkustantajien kirjojen myynti on pysytellyt suunnilleen samalla tasolla, n. 25–30 miljoonassa kappaleessa (vuonna 2005 kokonaismyynti oli 28 025 000 kpl). Samaan aikaan kun kokonaiskulutuksen kasvu on tyrehtynyt, kustannuslalle on tullut runsaasti uusia yrittäjiä kilpailemaan lukijoiden suosiosta. Myös vanhojen kirjojen tarjonta antikvariaateissa tai print on demand -periaatteella on lisääntynyt.

Tietokirjojen luonne on vuosituhaten vaihteeseen tultaessa muuttunut. Nopean kehityksen vuoksi kirjoja painetaan yhä enemmän pieninä painoksina hetkellisiin tarpeisiin. Alati muuttuva inhimillinen toimintaympäristö edellyttää jatkuvasti uutta tietoa. Esimerkiksi atk-alalla ilmestyy samojenkin sovelluksien uusia versioita noin vuoden välein ja jokaiselle versiolle painetaan joukko uusia kirjoja. Käyttöikä on siis tietoisesti vuoden verran. Tämä trendi selittää osittain nimikkeiden suuren määrän ja pienet kappalemäärät.

Kun keskimääräiset painokset ovat selvästi pienentyneet, samalla markkinat ovat jakautuneet entistä enemmän kahtia: yhä harvempia kirjoja myydään yhä suurempia määriä samalla kun enin osa tuotannosta jää huomiotta valtamediassa. On syntynyt näkymättömän kirjallisuuden ongelma. Merkittäväkään teokset eivät kaunokirjallisuuden puolella ilman näyttävää markkinointia tavoita tarvitsijoitaan.

Kirjallisuuskritiikki niin sanoma- kuin aikakauslehdissäkin on muuttunut entistä valikoivammaksi. Julkaisujen heterogeenisyys on johtanut siihen, ettei yhteistä kirjallista kaanonia enää muodostu. ”Yleinen kirjallinen mielipide” syntyy helposti ”vahvemman oikeudella”: monopoliase-

man saaneiden Helsingin Sanomien kulttuuripalstojen varassa kirjailijoita nostetaan ja lasketaan kulloistenkin suhdanteiden mukaisesti. Kirjallisuuskritiikin markkinaistuminen tekee kritikoista mediamailman näyttelijöitä (ks. Forser 2002). Kritiikin tehtäväksi on tullut subjektiivisen mielipiteen auktorisointi. Koko kentän kattavaa arvostelutoimintaa on mahdotonta toteuttaa kirjallisuuteen keskittyneissä kulttuurilehdissäkään. Internetin kautta kirjallisuuden seurantaan saattaa avautua uudenlaisia mahdollisuuksia, kuten osoittaa Lukukeskuksen ylläpitämän Kiiltomadon tähänastinen tarina.

Kustannuskentän uusjako

Keskisuurten kustantajien asema on tässä kehityskulussa puristunut ahtaammalle. Niiden fuusioitumisesta suurempiin yrityksiin tai toisiinsa on puhuttu 1980-luvulta lähtien. Kun Kauppalehdessä vuonna 1984 – Orwellin vuonna – kirjoitettiin ”kirjan kriisistä”, povattiin kustannuskentän uusjakoa: kolmen suuren vahvistumista ja keskisuurten häviämistä autonomisina toimijoina kirja-alan kartalta. Yhdistymistä ja kansainvälistymistä kustannusalalla on tapahtunut (Weilin+Göös on sulautunut WSOY:hyn, Kirja-yhtymä osaksi Tammi-konsernia), nurkanvaltauksen yrityksiäkin on tehty.

Yleinen trendi kehittyneissä länsimaissa on johtanut keskittymiseen. 1990-luvulla saksalainen mediajättiläinen Bertelsmann hallitsi noin viittä prosenttia koko maailman kirjojen myynnistä. Kansainvälinen kiinnostus suomalaisesta kirjankustannustoiminnasta on toistaiseksi ollut vähäistä. Poikkeuksena voi pitää ruotsalaisen kustantamon Bonniersin tuloa Tammen omistajaksi vuoden 1996 alussa. Kirjankustannuselämän kokonaiskuvaa ovat 1980-luvulta lähtien hämmentäneet Valtion Painatuskeskus (sittemmin Edita Oy) sekä Sanoma Oy, jotka ovat kasvattaneet painoarvoaan. WSOY:n ja Sanoma Oy:n yhdistyminen vuonna 1999 on tuonut kilpailutilanteeseen uusia piirteitä. Tiettyjen kustannustuotteiden alueella voidaan puhua monopolisoitumiskehityksestä. SanomaWSOY on myös eurooppalaisessa mittakaavassa merkittävä tekijä, mitä osoittaa sekin, että konserni on aikakauslehtialalla laajentanut toimintaansa myös ulkomaille.

SanomaWSOY-konsernin osuus Suomen Kustannusyhdistyksen jäsenkustantajien liikevaihdosta on lähes puolet. Konserni on tällä hetkellä

ainoana suomalaisena kustannusyhtiönä listautunut pörssiin. WSOY:n ja Sanoma Magazines -yksikön kirjabisneksestä koostuva yhteinen liikevaihto vuonna 2003 oli 164 miljoonaa euroa. Seuraavaksi suurimmille kustannusyhtiöille liikevaihtoa kertyi samana vuonna seuraavasti (miljoonissa euroissa): Otava 47, Tammi 29, Edita Publishing 18, Gummerus 12. (Ks. *Joukkoviestimet* 2004.)

Kustannustoiminnan keskittymisen on pelätty vaikuttavan sen arvofilosofiaan ja kulttuuriseen pohjaan: pelättävissä on, että kasvava liikeajattelu syrjäyttää kirjallisen laadun. Kirja-ala elää epäilemättä suuren mullistuksen aikoja. Silti myös pienet kustantajat – esimerkiksi Sammakon tai Savukeitaan tapaan – näyttävät menestyvän kohtuullisesti, jos ne omaksuvat itsenäisen ja erikoistuneen profiilin ja käyttävät joustavia toimintamalleja sekä kirjapainotekniikan digitaalisia mahdollisuuksia täsmäpainoksin.

Surmaako kuva sanan?

Suomalaiset lukivat uuden vuosituhannen alussa kirjoja edelleen keskimäärin puoli tuntia päivässä. Muutokset aiempiin vuosikymmeniin verrattuna eivät ole merkitseviä. Kuitenkaan ns. editoriaaliselle teollisuudelle – johon kustannustoimintakin elokuvan ja äänitetuotannon kanssa kuuluu – ei povata kulttuurin markkinoilla kovin suuria kasvun mahdollisuuksia. Tilastokeskuksen tietojen mukaan kirjojen markkinaosuus joukkoviestinnästä vuonna 2005 oli 13 %. Kymmenkunnan edellisen vuoden lukemista suhteellinen osuus ei ollut muuttunut (alle prosentin vaihteluvälissä). Graafisen ja sähköisen viestinnän osuudet joukkoviestinnän markkinoiden volyymistä pysyivät samaan aikaan suunnilleen ennallaan. Tilanteesta siten voi tuskin vielä tehdä johtopäätöksiä kirjan kuolemasta, jota on ajoittain ennustettu jo 1900-luvun alusta lähtien.

Olavi Paavolainen väitti 1920-luvulla raflaavasti, että ”kuva surmaa kirjan”. Kirjan hän arveli liian älyllisenä väistyvän valokuvien, filmin, radion ja varsinkin ”näköradion” tieltä. 1930-luvun Kirjakauppalehdessä keskusteltiin visuaalisten välineiden uhkasta, mutta huomattiin itse asiassa elokuvien vain lisäävän tietynlaisen kirjallisuuden suosiota. Samoin televisio on vetänyt kirjamarkkinoita uuteen nousuun ja tuottanut uusia lajityyppejä. Videot

eivät ole korvanneet kirjallisuutta, ja matkapuhelimistakin tekstiviesteiseen kirjallinen kulttuuri saattaa enemmän hyötyä kuin kärsiä tappiota.

Toisaalta Paavolaisen ennustuksesta on tullut totta siinä mielessä, että mediayhteiskunnassa kuva on alkanut terrorisoida todellisuutta, mytologisoida maailmankuvaa. Sanojen avulla on mahdotonta korjata visuaalisten viestien jatkuvaa manipulaatiota. Pitkällä aikavälillä – kuten kirjailija Kjell Westö (15.5.2000) on analysoinut – kuvien loputon virta on johtanut ihmisen ”oman kuvatuotannon” eli fantasian kuihtumiseen.

Potter-ilmioistä huolimatta poikien lukemisharrastuksen hiipumisesta tietotekniikan läpäisemässä yhteiskunnassa on viime aikoina kannettu aiheellisesti huolta. Silti Suomessa ja muissa Pohjoismaissa kirja ja lukeminen eivät ole jääneet jalkoihin samalla tavalla kuin Yhdysvalloissa tai Isossa Britanniassa. Sähköiseen kirjaan tai hypertekstiin verrattuna perinteisellä formaatilla on puolellaan muutamia etuja: liikuteltavuus, pysyvyys, helppolukuisuus. Kirja on esineenä intiimi ja yksilöllinen.

Hyperteksti ja sen johdannainen kyberteksti, jossa verkonkäyttäjä voi aktiivisesti osallistua kirjoituksen muokkaamiseen, tarjoavat rajattomia mahdollisuuksia lukijan aktivoimiseen, ja ne ovat periaatteessa luoneet aivan uuden estetiikan, ns. ergodisen kirjallisuuden, joka hyödyntää verkon linkkiominaisuuksia (Aarseth 1997). Sen mahdollisuudet ovat kuitenkin jääneet suurelta osin hyödyntämättä. Hypertekstin tekee ongelmalliseksi anonyymiyys, persoonattomuus. Se on luonteeltaan keskipakoinen, alituisesti hajoamisen tilassa. Hypertekstin kriitikkojen mukaan sitä on vaikea kuvitella vakavaksi vaihtoehdoksi kerronnalliselle kulttuurille (Svedjedal 1997).

Miten kirjan käy?

Kustantajien näkökulmasta kirja myös esineenä merkitsee jatkuvuutta: se edustaa tiedonvälityksen pitkävaikutteisinta muotoa, ihmiskunnan muistia. Gutenbergin keksintö on vuosisatojen kuluessa osoittautunut dynaamiseksi ja mukautumiskykyiseksi. Kybertekstien ohella kasvava ala tulee mahdollisesti olemaan toinen ääripää: ei-digitaaliset design-kirjat. Sähköisten kirjojen määrät ja tulot ovat lisääntyneet 1990-luvulta 2000-luvulle (tilastointia

vuodesta 1995 lähtien), mutta suhteellisen hitaasti. Vuonna 2004 Kustannusyhdistyksen jäsenkustantajat julkaisivat yhteensä lähes 700 digitaalista kustannustuotetta.³ Vallankumoukselliseen läpimurtoon sähköisessä kirjatutannossa ei näytä olevan toistaiseksi edellytyksiä käyttäjien kiinnostuksen puuttuessa. Silti sähköisen materiaalin osuus pitkällä tähtäyksellä kasvanee ja se täydentäne paperisten kirjojen sisältöä. Painettuihin kirjoihin kytketään multimedian ominaisuuksia: kirjan tuotekonseptiin sisältyy elementtejä, joita käytetään tietoverkkojen avulla. (Ks. *Kulttuuritilasto 2005*; Saarinen & Joensuu & Koskimaa 2001.)

Miten kirjan sitten lopulta käy sähköisten välineiden kilpailussa? ”En ole koskaan pelännyt, että tietoverkko uhkasi kirjallisuutta”, kirjoitti Leena Krohn verkkolehti Kiiltomaden pääkirjoituksessa helmikuussa 2005. Tietoverkko on hänen mukaansa nimenomaan kirjoituskulttuurin laajentuma. Perinteinen kirjanmuotoinen kirjallisuus tarjoaa jatkossakin elämyksiä, joita mikään muu viestintämuoto ei voi yhtä monipuolisesti välittää. Kirjallisuudessa voidaan pohtia moraalisia kysymyksiä syvällisemmin kuin uusmediassa. Vaikka verkossa julkaistavaan kirjallisuuteen voidaan liittää vuorovaikutteisuutta, ei traditionaalinen lukeminenkaan ole passiivista. Kun on tarpeeksi paljon lukenut, ihmisaivoissa alkaa tapahtua kummia, kuten Krohn argumentoi:

”Neuronien väliin solmiutuu uusia yhteyksiä. Kokeiluja ja linkityksiä, evoluutiohyppäyksiä ja monenmoista emergenssiä tapahtuu myös ja ennen kaikkea ihmisen päässä. Lukeminen näet on aina radikaalia ja vallankumouksellista toimintaa.”

Sähköisen viestinnän keskellä kaunokirjallisuuden merkitys pysynee edelleen keskeisenä maailmankuvan muodostajana ja muokkaajana. Internetin käyttäjille tehdyt kyselyt viittaavat siihen, että perinteinen kirjallisuus klassikoineen on yhä vahvoilla, joskin maun painopiste sijoittuu – nettikielen ja -kulttuurin odotusten mukaisesti – angloamerikkalaiseen tuotantoon

³ Elektronisista ”kirjoista” 507 oli joko levykkeelle, cd-romille tai dvd-levylle tallennettuja offline-tuotteita, pääosin oppimateriaalia tai muuta asiatietoa. Lisäksi julkaistiin verkkotietokantoja tai muita online-tuotteita yhteensä 186.

(Svedjedal 2000). Klassikkopörssi on vahvoilla Suomessakin, kun Internetistä haetaan kirjallisuutta. Klassikoiden helppo saatavuus verkosta mullistaa steady sellereiden markkinat: kulttuurinen pääoma on lähempänä kuin lähin kirjasto.

Kirjailijan tie lukijoitten luo on monesti mutkainen, täynnä esteitä. Kirjallisuus voi olla myös pullopostia joka löytää lukijansa, jos on löytääkseen. Tämän päivän markkinakirjailija kalastelee tietoisesti lukijoita ja muuttuu helposti performanssiteilijaksi. Yhtä hyvin tarvitaan sellaisia tekijöitä, jotka luottavat puhtaasti sanan voimaan. Tove Jansson ei halunnut tavata lukijoitaan, vaikka kirjoittikin heille kirjeitä. ”Yli-innostuneista faniviesteistä” kertoo kärsineensä myös Leena Krohn. Tekijyyden maisema on viestinnän välineiden viidakossa muuttunut villimmäksi, kirjailijakunnasta löytyy tuhansia erilaisia kasvoja. Modernissa kirjallisuusinstituutiossa tekijät saattavat piiloutua tai paeta julkisuutta. Romanttinen tekijäsubjekti on häipynyt taka-alalle: kirjoittajista on tullut käsityöläisiä, ja entistä useammin he toimivat pikemminkin osana kollektiivia kuin yksilöinä (ks. Bennett 2005). Vuorovaikutteisessa ympäristössä tekijyys luovutetaan osittain tai kokonaan lukijalle.

Myös lukijuus muuttaa koko ajan muotoaan. Lukijalle asetetaan kehityvässä mediamaailmassa yhä enemmän vaatimuksia, ja häneltä edellytetään entistä laaja-alaisempaa kompetenssia. Kuten lukemisen historiaa tutkinut Steven Roger Fischer (2003) on tähdentänyt, ”lukemisen” käsite sähköisessä toimintakentässä muuttuu olennaisesti toisenlaiseksi. Vaikka lukemista pahtuma säilyy samanlaisena – ihmissilmä prosessoi kirjoitettua sanaa –, sähköinen kirja tarjoaa enemmän kokemisen mahdollisuuksia: holografiaa, liikettä, hypertekstiä, interaktiota ja tilaa mielikuvitukselle. Pitkällä tähtäyksellä kehitys voisi Fischerin mukaan johtaa perinteisen kirjan muuttumiseen anakronismiksi, kun sähköinen kirja samaan aikaan settuiksi arkkityypiksi. Lukemisen tulevaisuus tässä skenaariossa arvioidaan arvaamattomaksi, joskin jota nykytilanteen pohjalta ei voida ennustaa, koska tekniikan mahdollisuudet ovat periaatteessa rajattomia. Silti lukemisen historian tutkijakin uskoo, että konventionaalisen kirjan elinikä on laskettavissa mieluummin vuosisadoissa kuin vuosikymmenissä.

Lähteet

- Aarseth, Espen 1997, *Cybertext. Perspectives on Ergodic Literature*. Baltimore (Md.): The John Hopkins University Press.
- Ala-Korpela, Anu 1.3.2003, Tabermann kirjoitti sadun, jonka pedot ovat kuin media. *Aamulehti*.
- Bennett, Andrew 2005, *The Author. The Critical Idiom*. London: Routledge.
- Ervamaa, Tomi 18.9.2003, Stephen Kingin palkitsemisesta kiistellään USA:ssa. *Helsingin Sanomat*.
- Fischer, Steven Roger 2003, *A History of Reading*. London: Reaktion Books.
- Forser, Tomas 2002, Kritik av kritiken. 1900-talets svenska litteraturkritik. *Anthropos*.
- Gedin, Per I. 1997, *Litteraturen i verkligheten. Om bokmarknadens historia och framtid*. Andra, bearbetade och utsökade upplagan. Stockholm: Rabén Prisma.
- Hypén, Tarja-Liisa: Kirjailija mediatuotteena. – *Kurittomat kuvitelmat. Johdatus 1990-luvun kotimaiseen kirjallisuuteen*. Toim. Markku Soikkeli. Turku: Turun yliopisto. Taiteiden tutkimuksen laitos. Sarja A. Nro 50.
- Joukkoviestimet 2004*. Kulttuuri ja viestintä 2005. Helsinki: Tilastokeskus.
- Kaplinski, Jaan: Onko taidetta liikaa? *Suomen Kuvalehti* 16/19.4.1996.
- Kirjojen tuotanto ja myynti Suomessa 2005. – http://www.skyry.net/y_tilastot.htm.
- Krohn, Leena: Onko passiivilukeminen passiivista? Pääkirjoitus 24.2.2005. – <http://www.kiiltomato.fi/?cat=editorial>.
- Kulttuuritilasto 2005*. Kulttuuri ja viestintä 2006. Helsinki: Tilastokeskus.
- Moran, Joe 2000, *Star Authors. Literary Celebrity in America*. London: Pluto Press.
- Niemi, Juhani 2000, *Kirjallinen elämä. Kirjallisuuden yhteiskuntasuhteiden kartoitusta*. Helsinki: SKS.
- Niemi, Juhani 2003, Miten Finlandia-palkinto jaetaan. – *Finlandia 20 vuotta*. Helsinki: Suomen Kirjasäätiö.
- Papinniemi, Jarmo 2002, Ja sana tuli kuvaksi. – *Kirjallisuus on virhe*. Toim. Harri Veivo. Helsinki: SKS.
- Saarinen, Lauri & Joensuu, Juri & Koskimaa, Raine (toim.) 2001, *Kirja 2010. Kirja-alan kehitystrendit*. Nykykulttuurin tutkimuskeskuksen julkaisu- ja 70. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

- Stockmann, Doris, Bengtsson, Niklas & Repo, Yrjö 2000, *Kirja Suomessa. Tekijöistä lukijaan – kirja-alan tukitoimet ja kehittäminen*. Opetusministeriön kulttuuripolitiikan osaston julkaisusarja 1/2000. Helsinki: Edita.
- Suomessa julkaistu kirjallisuus lajeittain 2005. – <http://www.lib.helsinki.fi/julkaisuala/vapaakappaleet.tilastot.htm>.
- Svedjedal, Johan 1997, *Det litterara nätet. Internet och svensk skönlitteratur. – Medialiseringen av Sverige*. Red. av Anders Björnsson & Peter Luthersson. Stockholm: Carlsson.
- Svedjedal, Johan 1996, *Kirjan yhteiskunta Ruotsissa 1800-luvulla. – Rakkaudesta lukemiseen. Suomalaisen kirjallisuusharrastuksen kehityksestä*. Toim. Juhani Niemi. Helsinki: Yliopistopaino.
- Svedjedal, Johan 2000, *The Literary Web. Literature and Publishing in the Age of Digital Production*. Acta Bibliothecae Regiae Stockholmiensis LXII. Stockholm: Kungl. Biblioteket.
- Tarkka, Pekka 2000, *Suomalaisia nykykirjailijoita*. Kuudes laitos. Helsinki: Tammi.
- Tuominen, Taija 1998, *"Heillä on jo kasvotkin". Esikoiskirjailijatutkimus*. Helsinki: Taiteen keskustoimikunnan julkaisuja nro 21.
- Westö, Kjell 15.5.2000, *Bilden av Marilyn*. *Hufvudstadsbladet*.